

Уступ

Неабходнасць выдання збору твораў Мікалая Улашчыка наспела даўно і не выклікала сумненняў, аднак для рэалізацыі гэтай задумы спатрэбілася нямала часу і намаганняў. Атрымалася так, бо Улашчык – не проста адзін з лепшых беларускіх гісторыкаў XX стагоддзя, але і адзін з самых пладавітых – у суме яго творчая спадчына складае каля трох тысяч старонак тэксту, прычым значная яе частка засталася ў рукапісе і была выдадзена толькі пасля смерці аўтара. Сярод гэтага багацця тры манаграфіі (і яшчэ дзве ў рукапісе, адна з іх няскончаная), мемуары, гісторыка-этнаграфічны нарыс пра родную вёску, вялікая колькасць артыкулаў і эпісталарыум.

Мікалай Улашчык быў адзін з тых нямногіх гісторыкаў універсальнага тыпу, чые навуковыя інтарэсы не абмяжоўваліся нейкай адной тэмай ці перыядам, але ахоплівалі, бадай, усю гісторыю Беларусі, амаль не закранаючы хіба што савецкія часы – і то, відаць, таму, што для яго гэта была сучаснасць. Сведка «нялюдскага стагоддзя», ён быў адным з нямногіх, хто выжыў з першай пляяды беларускіх інтэлектуалаў эпохі Адраджэння, прайшоў сталінскія лагеры, застаўшыся верным сабе і Радзіме, і знайшоў у сабе сілы, каб працягваць навуковую дзейнасць. Воляю лёсу апынуўшыся ў Маскве і асеўшы там настала, Улашчык атрымаў магчымасць займацца там тэматыкай, якая не заахвочвалася ў БССР, а менавіта – крыніцамі перыяду Вялікага Княства Літоўскага, старажытнымі летапісамі і хронікамі, а таксама выданнямі гэтых крыніц, самому займацца іх публікацыяй. Яго манаграфіі лічацца класічнымі, знаёмства з імі абавязковае пры падрыхтоўцы спецыялістаў па гісторыі Беларусі адпаведнага профілю і для ўсіх, хто жадае асвоіць багаты свет крыніц гэтага перыяду, а публікацыя беларуска-літоўскіх летапісаў, зробленая ім у двух тамах «Полного собрания русских летописей», на сённяшні дзень з'яўляецца асноўным і найбольш поўным іх навуковым выданнем.

Крыніцазнаўства прывяло М. Улашчыка да вывучэння таго, што сёння называецца гістарычнай палітыкай – шэраг яго прац прысвечаны выкарыстанню гісторыі расійскімі ўладамі на Бела-

русі ў XIX ст. як інструменту для дасягнення сваіх палітычных мэтаў (вынік, як вядома, атрымаўся адваротны: цікавасць да гісторыі і культуры краю паспрыяла самапазнанню беларусаў і фармаванню нацыянальнай свядомасці). Усё гэта дало магчымасць яму вывучыць формы і прыёмы вядзення такой палітыкі, і ў далейшым Улашчык моцна крытыкаваў публікацыі, у якіх натрапляў на штампы, характэрныя для расійскай імперскай прапаганды, і адгалоскі тагачасных падыходаў.

Другі кірунак даследавання гісторыі Беларусі XIX ст. – гэта сацыяльна-эканамічная гісторыя. Тут Улашчыка цікавяць працэсы мадэрнізацыі як на вёсцы, так і ў горадзе, а яго манаграфія пра дарэформенную вёску таксама з’яўляецца класічнай па гэтай тэме. У той жа час згаданы вышэй гісторыка-этнаграфічны нарыс пра родную Віцкаўшчыну ўяўляе з сябе паўнаважнае мікрагістарычнае даследаванне вёскі дарэвалюцыйнай.

Збор твораў гісторыка запланаваны ў трох тамах. Кожны том складаецца з двух блокаў: прыжыццёвыя працы і пасмяротныя публікацыі. Кожны з блокаў распачынаюць манаграфіі і наогул выданні кніжнага фармату, пасля чаго ў храналагічным парадку ідуць артыкулы і іншыя публікацыі.

Дадзены першы том уключае ў сябе крыніцазнаўчыя і археаграфічныя даследаванні, г. зн. манаграфіі «Нарысы па археаграфіі і крыніцазнаўству гісторыі Беларусі феадальнага перыяду» і «Уводзіны ў вывучэнне беларуска-літоўскага летапісання», артыкулы, рэцэнзіі і прадмовы да розных публікацый на адпаведную тэматыку, а таксама два пасмяротныя выданні, якія планаваліся як трэцяя і чацвёртая кнігі гэтай тэматычнай серыі: «Нарысы па археаграфіі і крыніцазнаўству гісторыі Беларусі дасавецкага перыяду: частка другая» і «Мемуары і дзённікі як крыніцы па гісторыі Беларусі». З іх другая частка нарысаў уяўляе з сябе практычна скончаную (за выключэннем прадмовы) і ў значнай ступені ўжо падрыхтаваную да друку працу. У сваю чаргу «Мемуары і дзённікі» – гэта, па сутнасці, яшчэ нават не чарнавік працы, а толькі падрыхтоўчыя матэрыялы (чарнавыя нататкі і выпісы з крыніц), і менавіта ў такой якасці іх трэба ўспрымаць (завершаны, відаць, толькі апошні раздзел).

У другім томе запланаваныя да выдання ўласна гістарычныя працы, у тым ліку манаграфія «Перадумовы сялянскай рэформы 1861 г. у Літве і Заходняй Беларусі», артыкулы і вялікая

колькасць рэцэнзій на розныя выданні гістарычнай скіраванасці. Трэці том, як мяркуецца, павінен уключаць успаміны Улашчыка, краязнаўчыя нарысы, публіцыстыку, розныя біяграфічныя замалёўкі, гутаркі і іншыя матэрыялы, сярод якіх асабліва вылучаецца аб'ёмістая перапіска гісторыка. Сярод адрасатаў лістоў – шырокае кола тагачаснай навуковай і творчай эліты Беларусі. Некаторыя лісты маюць і навуковую каштоўнасць (напрыклад, ліставанне з Міколам Ермаловічам уяўляе з сябе водгук на рукапіс яго працы «Па слядах аднаго міфа»). Таксама тут плануецца па магчымасці апублікаваць новыя рукапісныя матэрыялы, у сувязі з чым рэдакцыя будзе ўдзячная за дапамогу ў іх выяўленні.

У арыгінале большасць твораў Улашчыка напісаная па-руску, частка – па-беларуску і некалькі апублікаваныя па-польску (у перакладзе з рускай). Можна сказаць, што дадзенае выданне збору твораў па-беларуску сімвалічна вяртае спадчыну гісторыка на Радзіму, робіць яе даступнай шырокаму чытачу. Рэдакцыя старалася ашчадна падыходзіць да мовы публікаваных прац. Усе цытаты па магчымасці правяраліся па першакрыніцах. Геаграфічныя назвы на тэрыторыі сучаснай Беларусі перадаюцца згодна з прынцыпам гістарызму (за межамі – у адпаведнасці з беларускай традыцыяй).

Падрабязна жыццёвы і творчы шлях гісторыка асветлены ў прадмове Аляксея Каўкі, шматгадовага руплівага даследчыка і публікатара спадчыны Мікалая Улашчыка. З іншых даследчыкаў, якія зрабілі важкі ўклад у публікацыю яго рукапіснай спадчыны, варта згадаць сына гісторыка Аляксандра Улашчыка, Віталя Скалабана, Яніну Кісялёву, Генадзя Сагановіча, Уладзіміра Арлова... Жыццё і навуковы даробак знакамітага гісторыка паслужылі той ніткай, якая звязала розныя этапы нацыянальнай гістарыяграфіі, і з поўным правам сёння з'яўляюцца ўзорам прафесіяналізму, сумленнасці і падставай для гонару.

Дзмітрый Віцько